

Τα κράτη, η επιθετικότητά τους και ο J. Mearsheimer: Μία συμπληρωματική ανάγνωση

*Κυριάκος Μικέλης #, Μάρκος Τρούλης **

Περίληψη

Ο διεθνολόγος J. Mearsheimer έχει συνεισφέρει στην ανάλυση της διεθνούς πολιτικής και ιδίως στη θεματική για το πλαίσιο του παιχνιδιού ανάμεσα στα κράτη λαμβανομένων υπόψη της ισχύος, του ρόλου και των επιδιώξεών τους. Το σχετικό επιχείρημά του έχει διατυπωθεί με όρους 'τραγωδίας της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων', η οποία σχετίζεται με το ότι τα ισχυρότερα κράτη δεν είναι προδιατεθειμένα στη διατήρηση του status quo, καθόσον συνδέουν την επιβίωσή τους με την αύξηση της ισχύος ή επιρροής. Το άρθρο πραγματεύεται το συγκεκριμένο επιχείρημα. Ειδικότερα, παρουσιάζεται συνοπτικά η συζήτηση ανάμεσα σε δύο επί μέρους προσεγγίσεις της ρεαλιστικής θεώρησης των Διεθνών Σχέσεων, ήτοι τον αμυντικό ρεαλισμό και τον επιθετικό ρεαλισμό, και η σχετική στάση του Mearsheimer. Ακολουθώς, περιγράφεται μία σειρά απαντήσεων προς αυτόν. Τέλος, διερευνάται η έννοια της επέκτασης και οι όροι με τους οποίους μπορεί να οριστεί η κυριαρχία στην οικεία θεωρία. Η έμφαση του Mearsheimer στη μεγιστοποίηση της ισχύος των κρατών, μέσω εδαφικών αξιώσεων, δεν πρέπει να συντελεί στην έλλειψη προσοχής έναντι στρατηγικών πλέον της κλασσικής εδαφικής επέκτασης.

Λέξεις κλειδιά: Διεθνής πολιτική, θεωρία διεθνών σχέσεων, J. Mearsheimer, επιθετικότητα, μεγάλες δυνάμεις

Λέκτορας, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας/Τμήμα Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών

* Διδάκτορας, Πανεπιστήμιο Πειραιώς & Ερευνητής, Κέντρο Διεθνών & Ευρωπαϊκών Υποθέσεων

1.Εισαγωγή¹

Στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων, το ενδιαφέρον για τα κορυφαία στοιχεία και διαστάσεις της διεθνούς πολιτικής είναι διαφοροποιημένο, δεδομένης της ανάδειξης ποικίλων πτυχών ή θεματικών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα συνιστούν: α) η πολυπλοκότητα της διεθνούς οργάνωσης και τάξης, β) οι διαδικασίες της διεθνοποίησης και της παγκοσμιοποίησης, & γ) η δυνατότητα και ο τρόπος εξέλιξης/μεταμόρφωσης του διεθνούς συστήματος.² Ωστόσο, μία δημοφιλής πτυχή αφορά ειδικά στο πλαίσιο του παιχνιδιού ανάμεσα στα κράτη, λαμβανομένων υπόψη της ισχύος, του ρόλου και των επιδιώξεών τους. Πρόκειται για τη σχέση ανάμεσα στη διακρατική διάδραση (με τη μορφή της αντιπαλότητας, των συμμαχιών ή των διεθνών καθεστώτων κλπ) και την άνοδο/πτώση των δυνάμεων ή αλλιώς ανάμεσα στην ισότητα, στη σταθερότητα, στην πολικότητα και στον πόλεμο/ειρήνη. Ο John Mearsheimer εντάσσεται στο πλήθος των διεθνολόγων που αποδέχεται την σημασία της εν λόγω πτυχής, προσφέροντας ένα οικείο επιχείρημα.

Συγκεκριμένα, το γνωστό εκτενές έργο του «Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων»³ αποτελεί συνεισφορά σε μία από τις νεότερες εκδοχές της ρεαλιστικής θεώρησης των Διεθνών Σχέσεων, τον επιθετικό ρεαλισμό. Κοντολογίς, προβάλλει τη θέση ότι τα κράτη –ιδίως τα ισχυρότερα– δεν είναι προδιατεθειμένα στη διατήρηση της καθεστηκυίας τάξης (status quo), συνδέοντας την επιβίωσή τους με την αύξηση της ισχύος ή επιρροής. Ως εκ τούτου, η αέναη επιθετικότητα με σκοπό την ηγεμονία είναι ενδημική στο διεθνές σύστημα. Αυτό επιβεβαιώνεται, κατά τον Mearsheimer, από την εξέταση ποικίλων περιπτώσεων, που έχουν καταλήξει στην εδαφική ή στρατιωτική επέκταση και στη διεξαγωγή πολέμου, επιδιώκοντας την επιβίωση μέσω της μεγιστοποίησης της ισχύος. Κατά τα λεγόμενα του ιδίου, και μάλιστα σε μία στιγμή που παρουσιάζονταν εναλλακτικές θεωρήσεις της διεθνούς πολιτικής με όρους τραγωδίας,⁴ το τραγικό στοιχείο στην πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων συνίσταται ειδικά στο γεγονός ότι τα κράτη, «άσχετα αν έχουν αναθεωρητικούς σκοπούς ή όχι», επηρεάζονται από τη δομή του διεθνούς συστήματος, οδηγούμενα στο «να συμπεριφέρονται σαν να ήταν αναθεωρητικές δυνάμεις και ανταγωνίζονται μεταξύ τους για την ισχύ».⁵

Το περιγραφόμενο από αυτόν διεθνές σύστημα αντικρούει σημαντικά την αντίστοιχη περιγραφή ενός άλλου κορυφαίου διεθνολόγου, του Kenneth Waltz.

Μάλιστα, χαρακτηρίζεται «πολύ διαφορετικό από αυτό με το οποίο έχουν εξοικειωθεί όσοι έχουν διαβάσει και μελετήσει τον Waltz». ⁶ Η ρεαλιστική εκδοχή του Mearsheimer «φαίνεται να προβλέπει πολύ περισσότερη σύγκρουση και πόλεμο από ό,τι εκείνη του Waltz». ⁷ Ομοίως, έχει θεωρηθεί «σημαντική εξαίρεση στη γενικευτική τάση των περισσότερων θεωρητικών της ισορροπίας δυνάμεων/ισχύος», δεδομένων των συμπερασμάτων του ότι: α) η παγκόσμια ηγεμονία είναι μη εφικτή λόγω των τεράστιων υδάτινων εκτάσεων του πλανήτη, β) τα κράτη προσπαθούν διαρκώς να ηγεμονεύσουν στην περιφέρειά τους όπου αυτό διευκολύνεται από πλευράς εδάφους, και γ) οι παγκόσμιες δυνάμεις συμπεριφέρονται συχνά ως υπερπόντιοι εξισορροπητές. ⁸

Το συγκεκριμένο επιχείρημα έχει προκαλέσει ποικίλες απαντήσεις. Το παρόν άρθρο τις παρουσιάζει και περαιτέρω πραγματεύεται το περιθώριο για τις μη στρατιωτικές διαστάσεις της στρατηγικής συμπεριφοράς με επιθετικογενείς τάσεις. Εφόσον «η στρατηγική αφορά σε μία κατάσταση συγκερασμού των μέσων και των σκοπών εντός του πλαισίου του διεθνούς ανταγωνισμού εν καιρώ τόσο ειρήνης όσο και πολέμου», ⁹ η επανομαζόμενη από τον Mearsheimer ως «στρατηγική συμπεριφορά» (strategic behavior) σχετίζεται με ένα σύνολο πολιτικών, στρατιωτικών και/ή οικονομικών μέσων προς εκπλήρωση των επιδιωκόμενων σκοπών, ήτοι με τον εννοιολογικό πυρήνα της υψηλής στρατηγικής. Το ορθολογικό κριτήριο για την κρατική συμπεριφορά και το γεγονός ότι το κόστος της στρατιωτικής εμπλοκής συχνά υπερβαίνει το όφελος, στο πλαίσιο της οικονομικής αλληλεξάρτησης, δικαιολογεί την επέκταση των οικείων θεωρητικών παραδοχών σε περιπτώσεις όπως οι «σφαίρες οικονομικής επιρροής» ή οι διακρατικές συμπράξεις μέσω της ήπιας ισχύος. Βάσει αυτής της λογικής, είναι δυνατή η ανάδειξη μίας ανάλυσης, που θα μπορούσε να θεωρηθεί ενδεχομένως ωμά ή κάπως φιλόδοξα ως «μετα-επιθετικός ρεαλισμός». Δεν αντικρούει το αναλυτικό πλαίσιο του Mearsheimer καθαυτό, αλλά επιχειρεί τον εμπλουτισμό της σημασίας του, με την έννοια της ανάδειξης στρατηγικών της μεγιστοποίησης της κρατικής ισχύος πέραν της κλασσικής εδαφικής επέκτασης.

Αναφορικά με τη δομή του άρθρου, το δεύτερο μέρος παρουσιάζει συνοπτικά τη συζήτηση ανάμεσα σε δύο επί μέρους προσεγγίσεις της ρεαλιστικής θεώρησης, ήτοι τον αμυντικό ρεαλισμό και τον επιθετικό ρεαλισμό, και τη σχετική στάση του Mearsheimer. Το τρίτο μέρος περιγράφει μία σειρά απαντήσεων προς αυτόν και το πώς ο επιθετικός ρεαλισμός έχει αποτελέσει πηγή έμπνευσης στην οικεία θεωρητική

αναζήτηση. Το επόμενο μέρος πραγματεύεται την έννοια της επέκτασης και τους όρους με τους οποίους μπορεί να οριστεί η κυριαρχία στη θεωρία του Mearsheimer. Ενώ εκείνος συνδέει χαρακτηριστικά την έννοια της εδαφικής προσάρτησης με την εξάπλωση και τη μεγιστοποίηση της ισχύος των κρατών, αυτές δεν εξαντλούνται στη συγκεκριμένη έννοια. Το επιλογικό τμήμα ανακεφαλαιώνει τα σχετικά συμπεράσματα. Συνολικά, η έμφαση στη μεγιστοποίηση της ισχύος των κρατών, μέσω των εδαφικών αξιώσεων, δεν πρέπει να μεταφράζεται ως έλλειψη προσοχής έναντι στρατηγικών πλέον της κλασσικής εδαφικής επέκτασης.

2. Το επιχείρημα του Mearsheimer

Το επιχείρημα του Mearsheimer δεν έχει προκύψει εν κενώ. Η ειδικότερη ανάλυσή του ανήκει σε μία ευρύτερη συζήτηση με βάση τη διάκριση μεταξύ του αμυντικού ρεαλισμού και του επιθετικού ρεαλισμού, που τέμνει κάθετα τη διάκριση μεταξύ του νεορεαλισμού (δομικού ρεαλισμού/ τονίζει τους συστημικούς περιορισμούς στη διεθνή συμπεριφορά των κρατών) και του νεοκλασσικού ρεαλισμού (τονίζει εσωτερικά των κρατών στοιχεία που επηρεάζουν την εν λόγω συμπεριφορά),¹⁰ μάλιστα έχοντας εμπνεύσει μία ανάλογη διάσταση εντός του φιλελευθερισμού.¹¹ Σε αυτήν τη συζήτηση, ο πιο γνωστός αντίπαλος είναι ο Waltz, του οποίου η «σκιά» στη Θεωρία Διεθνών Σχέσεων είναι αδιαμφισβήτητη, ως πηγή έμπνευσης και πολυδιάστατης κριτικής εντός και εκτός του πολιτικού ρεαλισμού. Ανάμεσα στα διάφορα βασικά στοιχεία της νεορεαλιστικής του ανάλυσης, εκείνο που εν τέλει θεωρείται ως μία αμυντική εκδοχή του ρεαλισμού εστιάζει στην εξισορρόπηση. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη λογική, το κορυφαίο συμφέρον του κράτους ταυτίζεται με την επιβίωση μέσω της ισορροπίας ισχύος. Θέτοντάς το χαρακτηριστικά, «[η] επιτυχία ορίζεται ως η διατήρηση και η ισχυροποίηση του κράτους [...] εφόσον βρίσκονται σε κατάσταση αυτοβοήθειας, η επιβίωση είναι σημαντικότερος σκοπός από το κέρδος, καθώς η επιβίωση είναι προϋπόθεση για την επίτευξη άλλων σκοπών [...] η διατήρηση του status quo είναι ο ελάχιστος στόχος κάθε μεγάλης δύναμης».¹²

Η δομή του διεθνούς συστήματος ωθεί τα κράτη προς την ισορροπία και τη σταθεροποίηση του ίδιου του συστήματος, υπό την έννοια του αριθμού των βασικών πόλων (πολικότητα) και συνακολούθως της κατανομής ισχύος. Εφόσον μάλιστα

γίνεται αποδεκτό το ορθολογικό κριτήριο λήψης αποφάσεων, ο δρών αποφασίζει υπέρ της εξισορρόπησης, δεδομένης της υπέρβασης του οφέλους της εξάπλωσης από το σχετικό κόστος. Έτσι, τα κράτη οδηγούνται στην απόρριψη της πιθανότητας της διακινδύνευσης του ύψιστου εθνικού συμφέροντός τους, δηλαδή της επιβίωσής τους. Κατά συνέπεια, οι πολιτικές υποστήριξης της καθεστηκυίας τάξης καθίστανται «ο κανόνας παρά η εξαίρεση» εντός του διεθνούς συστήματος. Η ορθολογική ανάγνωση εκείνου αποτελεί τη μοναδική διέξοδο για μία κατά το δυνατόν επιτυχή απόφαση. Εξάλλου, σύμφωνα με άλλους ενστερνιζόμενους την κεντρική παραδοχή του αμυντικού ρεαλισμού, όπως οι Stephen Walt, Barry Posen, Stephen Van Evera και Jack Snyder και σε πείσμα των κυρίων υποθέσεων του νεορεαλισμού, λανθασμένες αντιλήψεις στο γραφειοκρατικό επίπεδο -ήτοι η στρεβλή ανάγνωση του ορθολογικού κριτηρίου- συνιστούν συνήθως το αίτιο λήψης των λανθασμένων αποφάσεων στρατηγικής.¹³ Ειδικότερα, το διεθνές σύστημα ωθεί τα κράτη προς την ισορροπία, αλλά, όταν τούτο δεν πραγματοποιείται, τα αίτια δύνανται να εντοπισθούν στο δεύτερο επίπεδο ανάλυσης, δηλαδή στο εσωτερικό του κράτους.

Οι αμυντικοί ρεαλιστές δηλώνουν ότι μία μεγάλη δύναμη προτιμά την εξισορρόπηση, με σκοπό την αποφυγή της υπερεξάπλωσης (overexpansion) και τη διαχείριση ενδεχομένων αντισυσπειρώσεων (counter-alliances) εναντίον της.¹⁴ Από την άλλη πλευρά, οι υποστηρικτές του επιθετικού ρεαλισμού αντιτείνουν ότι η εξασφάλιση της επιβίωσης συνάδει με τη διαρκή και αδιάληπτη ισχυροποίηση. Κατά το σκεπτικό τους, «αν η ασφάλεια -και όχι η διαρκής μεγιστοποίηση της ισχύος- συνιστά τον πρώτιστο σκοπό των κρατών εν μέσω αναρχίας, πώς τα κράτη δύνανται να γνωρίζουν πότε η επιβίωσή τους διασφαλίζεται;». ¹⁵ Ειδικότερα, η κύρια υπόθεση εργασίας του Mearsheimer αναφέρεται στην αέναη ισχυροποίηση ως τη μοναδική επιλογή για την επιβίωση. Η συγκρουσιογενής ιδιοσυστασία της διεθνούς πολιτικής και η αναγκαιότητα για διασφάλιση της κυριαρχίας αναλύονται, από εκείνον, στη βάση των διαρκώς αυξανόμενων συμφερόντων. Εξάλλου, ο ίδιος ο τίτλος του ανωτέρω αναφερθέντος βιβλίου του υπογραμμίζει την πρωτόγονη και διαρκή τάση προς την ισχυροποίηση ως μία διέξοδο αντιμετώπισης του φόβου. Αντικατοπτρίζει έναν ιστορικό κύκλο χαρακτηριζόμενο από ηγεμονικές φιλοδοξίες και (αντι)συσπειρώσεις. Έτσι, δυνάμεις υποστήριξης της καθεστηκυίας τάξης δεν υφίστανται, με μοναδική εξαίρεση την ανάδειξη ενός μοναδικού και αδιαμφισβήτητου παγκόσμιου ηγεμόνα.¹⁶ Παρότι η παγκόσμια ηγεμονία αποτελεί την αποκλειστική

διέξοδο από την αβεβαιότητα και τα διλήμματα ασφαλείας, δεν είναι πρακτικά εφικτή, εξαιτίας της ανασχετικής δύναμης των τεράστιων ωκεάνιων εκτάσεων. Η προηγηθείσα ανάλυση δεν λαμβάνεται ως μία πρόταση πολιτικής, αλλά προκύπτει από τις περιπτώσιολογικές μελέτες, τις οποίες ο Mearsheimer παραθέτει. Τελικά, οδηγείται στο συμπέρασμα μίας τραγικής ανάλυσης της πραγματικότητας, δίχως να υποστηρίζει ότι εκείνη συνιστά τη βέλτιστη στρατηγική επιλογή.

Υπό το συγκεκριμένο πρίσμα, έχει παραθέσει πέντε αλληλένδετες παραδοχές με σκοπό τον έλεγχο της κύριας υπόθεσής του, η οποία αναφέρεται στη διαρκή μεγιστοποίηση της ισχύος από πλευράς των κρατών, επιπρόσθετα στο φόβο και στην ανάγκη για αυτοβοήθεια στο διακρατικό επίπεδο: α) η διεθνής αναρχία, ως απουσία μίας υπερκείμενης ρυθμιστικής αρχής των διακρατικών σχέσεων, β) η κατοχή επιθετικής στρατιωτικής ικανότητας, γ) η αβεβαιότητα περί των εκατέρωθεν προθέσεων, δ) η ανάγκη για εξασφάλιση της επιβίωσης και ε) ο ορθολογισμός που διέπει τη χάραξη της υψηλής στρατηγικής.¹⁷ Ως απόρροια αυτών, ο απώτερος σκοπός της υψηλής στρατηγικής συνδέεται με την περιφερειακή ηγεμονία καθώς και τη σχετική οικονομική ανάπτυξη στο πλαίσιο της στρατιωτικής ενδυνάμωσης, της πρωτοκαθεδρίας στο πεδίο των χερσαίων δυνάμεων και της πυρηνικής υπεροχής.¹⁸

Με αυτόν τον τρόπο, ο επιθετικός ρεαλισμός του Mearsheimer εντάσσεται στο πλαίσιο της νεορεαλιστικής προσέγγισης, καθόσον οι υποθέσεις και η αναλυτική μεθοδολογία εστιάζουν στο τρίτο επίπεδο ανάλυσης· το συστημικό. Η επιχειρηματολογία του βασίζεται στη βεσφαλιανή κρατοκεντρική ανταγωνιστική φυσιογνωμία του διεθνούς συστήματος και στα προκείμενα διλήμματα ασφαλείας. Υπό αυτή την έννοια, είναι χαρακτηριστική η εκτενής κριτική του προς την προαναφερθείσα τάση αρκετών αμυντικών ρεαλιστών για την καταφυγή στο δεύτερο επίπεδο (κράτος) και μεταβλητές όπως η γραφειοκρατία, το καθεστώς ή ο μιλιταρισμός και όχι στο τρίτο (δομή του διεθνούς συστήματος), κατά τη διερεύνηση των αιτιωδών σχέσεων στη διεθνή πολιτική. Η αδυναμία τους στην ερμηνεία των αιτίων-αιτιατών σε σειρά περιπτώσιολογικών μελετών, όπως η Γερμανία του Κάιζερ, η αυτοκρατορική Ιαπωνία ή η ναζιστική Γερμανία, απομακρύνει -κατά τον Mearsheimer- τον αμυντικό ρεαλισμό από τα όρια της συστημικής ανάλυσης.¹⁹ Με άλλα λόγια, οι παρεμβαίνουσες μεταβλητές των ως άνω αμυντικών ρεαλιστών, οι οποίες ενέχουν καθοριστικό ρόλο κατά την ανάλυση και αποκρυπτογράφηση μιας αιτιώδους σχέσης, προκύπτουν από το ενδοκρατικό επίπεδο ανάλυσης και εστιάζουν

αποκλειστικά στη διασφάλιση των κεκτημένων. Από την άλλη πλευρά, ο κατά Mearsheimer επιθετικός ρεαλισμός, όντας μία αμιγώς συστημική θεωρία, καλύπτει το θεωρητικό και ερμηνευτικό πρόβλημα ένταξης μεταβλητών του δευτέρου επιπέδου εντός της συστημικής ανάλυσης. Το διεθνές σύστημα απαρτίζεται από απερίσκεπτα κράτη (υπό την έννοια ότι δεν διαβλέπουν και δεν δρουν αποτελεσματικά έναντι των κινδύνων) τα οποία περιβάλλουν επιθετικογενή κράτη και τούτο το γεγονός «ορισμένες φορές απαιτεί να δράσεις επιθετικά».²⁰ Πάντως, είναι αξιοσημείωτη η κατοπινή ενασχόληση του Mearsheimer με τη λειτουργία συγκεκριμένων μηχανισμών στη λήψη των αποφάσεων και στη δράση των κρατών και των ηγετών τους.²¹

3. Απαντήσεις στον Mearsheimer

Οι απαντήσεις στον Mearsheimer είναι εξίσου ενδιαφέρουσες. Καταρχάς, οι υποστηρικτές του επιθετικού ρεαλισμού επιμένουν ότι η μετα-ψυχροπολεμική συμπεριφορά των ΗΠΑ επιβεβαιώνει το αναλυτικό πλαίσιο της συγκεκριμένης θεώρησης, αναφορικά με την επέκταση των φιλοδοξιών του εν λόγω δρώντα κατά την αύξηση της σχετικής ισχύος του.²² Γενικότερα, η επιθετικότητα των κρατών κρίνεται ως εγγενές στοιχείο της δομής του διεθνούς συστήματος.²³ Ωστόσο, μία εσωτερική του επιθετικού ρεαλισμού αντιπαράθεση λαμβάνει χώρα. Εντός αυτού, αμφιλεγόμενο σημείο συνιστά το αν οι μεγάλες δυνάμεις δύνανται να επιτύχουν την παγκόσμια ηγεμονία, σύμφωνα με το σκεπτικό του Christopher Layne και άλλων, ή μόνο την περιφερειακή ηγεμονία, σύμφωνα με τη λογική του Mearsheimer.²⁴ Μάλιστα, για τον Layne οι ΗΠΑ μπορεί να θεωρηθούν ως η «επιτομή του επιθετικού ρεαλισμού», χωρίς ωστόσο να συνιστούν μόνο έναν περιφερειακό ηγεμόνα ή έναν υπερπόντιο εξισορροπητή.²⁵

Από την άλλη, ο αμυντικός ρεαλισμός δεν θα υποχωρούσε εύκολα, προσάπτοντας στον Mearsheimer, για παράδειγμα, εσφαλμένη πραγμάτευση των κινήτρων και εύκολη απόρριψη των μεταβλητών επίθεσης-άμυνας.²⁶ Επίσης, από το εφιαλτήριο του κλασσικού ρεαλισμού, έχει κατηγορηθεί για την υποτίμηση του γεγονότος ότι μία μεγάλη δύναμη, που δεν επιδιώκει την ηγεμονία, έχει καλύτερη πιθανότητα επιβίωσης από μία δύναμη που πράττει αντίστροφα.²⁷ Διεθνολόγοι, οι οποίοι πριμοδοτούν τη διάκριση μεταξύ της χερσαίας και της θαλάσσιας ισχύος, βρίσκουν έδαφος συνεννόησης μαζί του, αν και μεταφράζουν την έννοια της

«ανασχετική δύναμη του νερού» περισσότερο -τρόπον τινά- ως «ανασχετική δύναμη του εδάφους μετά τη διάσχιση του νερού».²⁸ Από μία πιο αφαιρετική σκοπιά, οι βασικές υποθέσεις του έχουν συχνά κριθεί ως γενικές και όχι αρκούντως εξειδικευμένες ως προς το ρεαλισμό: θέτοντάς το γλαφυρά, «κανείς ρεαλιστής, ανεξαρτήτως εκδοχής, δεν θα διαφωνούσε με κάποια από τις πέντε παραδοχές του Mearsheimer», ενώ οι τελευταίες χαρακτηρίζονται «στέρεες ρεαλιστικές παραδοχές, αν και ορισμένοι κλασσικοί ρεαλιστές θα έβρισκαν την πέμπτη, και κυρίως την τέταρτη, κάπως περιοριστικές».²⁹

Από μία άλλη οπτική γωνία, ο Mearsheimer έχει θεωρηθεί συμπληρωματικός του Waltz, στο βαθμό που επεκτείνει τη λογική των αναθεωρητικών κρατών.³⁰ Και πάλι όμως, έχει κριθεί ότι προσφέρει μία «ανίκητη εξίσωση, δηλαδή επιβίωση = εδαφική ακεραιότητα = κυριαρχία = ασφάλεια».³¹ Επιπλέον, ο Colin Elman ζήτησε μία προέκταση της λογικής του επιθετικού ρεαλισμού και ειδικότερα της συνεισφοράς του Mearsheimer, με αναλυτική τροποποίηση ως προς τους ακριβείς μηχανισμούς για την επίτευξη της περιφερειακής ηγεμονίας. Η κυριαρχία του οικείου γειτονικού χώρου εξηγείται καλύτερα από την απουσία εξισορροπητών, παρά από την αδυναμία της εξισορρόπησης ή την ικανότητα αντιμετώπισης των οικείων εμποδίων των άλλων μεγάλων δυνάμεων. Υπό αυτή την έννοια, η κυριαρχία των ΗΠΑ στο αμερικανικό ημισφαίριο εξηγείται από την απουσία εσωτερικών εξισορροπητών (internal balancers) και την αδυναμία των εξω-περιφερειακών δυνάμεων (extra-regional forces).³²

Σε ένα άλλο παράδειγμα, όπου ο Mearsheimer έχει χρησιμοποιηθεί ρητά ως πηγή έμπνευσης, ο Shiping Tang προσφέρει μία συγκεκριμένη εκδοχή της εξελικτικής ανάλυσης, που θα μπορούσε να ερμηνευτεί –χωρίς να αδικείται το επιχείρημά του– ως μία μορφή μετα-επιθετικού ρεαλισμού, παρότι δεν αυτο-προσδιορίζεται έτσι. Περιλαμβάνει τον επιθετικό ρεαλισμό, αποδεχόμενη αυτόν ως την κατάλληλη μεγάλη θεωρία για την ανάλυση της εποχής προ των μεγάλων δυνάμεων, όπου η ασφάλεια επιτυγχάνονταν μέσω της κατάκτησης και της επέκτασης. Ωστόσο, υπερβαίνει το «επιθετικό» σκέλος, στη βάση του ότι το διεθνές σύστημα έχει ανεπίστροφα μεταμορφωθεί, ακόμα και κατά την περίοδο των μεγάλων δυνάμεων, αναλυόμενο αποτελεσματικότερα σε όρους του αμυντικού ρεαλισμού. Η επιθετική ρεαλιστική συμπεριφορά μπορεί να υφίσταται, δίχως πάντως να ανταμείβεται ή να αποδίδει τόσο όσο παλαιότερα. Θέτοντάς το γλαφυρά, η διεθνής πολιτική εξελίχτηκε από τον

«κόσμο του Mearsheimer» στον «κόσμο του Jervis».³³ Ακόμα και έτσι, υπό μία έννοια διαβαθμίζεται ούτως ή άλλως η σφοδρή κριτική ότι η ιστορία έχει αναγνωστεί στρεβλά από τον πρώτο,³⁴ καθόσον άλλωστε φαίνεται να στηρίζεται από ένα ευρύ ιστορικό πλαίσιο.³⁵

Τέλος, αν και η αντιπαράθεση μεταξύ του επιθετικού ρεαλισμού και του αμυντικού ρεαλισμού έχει συνήθως παρουσιαστεί και κατανοηθεί ως σχετική κυρίως με τις παρωθητικές αξιώσεις των κρατών, για τον Peter Toft κατανοείται περισσότερο στη βάση του πώς τα κράτη εξασφαλίζουν καλύτερα την επιβίωσή τους στην αναρχία, ιδίως όσον αφορά στην αποτελεσματικότητα της δυναμικής της εξισορρόπησης. Περιορίζοντας την περίοδο που δύσκολα αναλύεται με τους όρους του Mearsheimer κυρίως στη μετα-ψυχροπολεμική εποχή, το αναλυτικό του πλαίσιο επαινείται για την αναγνώριση αυτού που έλειπε ή υποεκτιμήθηκε από τον Waltz: το πώς το σύστημα δημιουργεί τα κίνητρα για τη μεγιστοποίηση της ισχύος.³⁶ Δεδομένης της ευμενούς αντιμετώπισης του επιχειρήματος του Mearsheimer από τον Toft, οι παρατηρήσεις του τελευταίου για την οικεία λογική εξυπηρετούν ως ένα εφελκυστικό ήπιας διαφοροποίησης από τη λογική του πρώτου. Αφορούν στα ακόλουθα στοιχεία:³⁷ α) αν οι υποθέσεις απορρέουν λογικά από τις παραδοχές,³⁸ β) ο ρόλος της παραδοχής για την ορθολογικότητα, γ) η αμφιταλάντευση για το επίπεδο ανάλυσης, δεδομένης της συμπερίληψης της γεωγραφικής τοποθεσίας ως ενδιάμεσης μεταβλητής, και δ) η ιεραρχία μεταξύ δύο παραγόντων, ήτοι της διεθνούς κατανομής της ισχύος και της τοποθεσίας.

4. Προς μη-στρατιωτικές διαστάσεις της επιθετικογενούς υψηλής στρατηγικής;

Ως εδώ, έχει περιγραφεί η θεμελιώδης θέση του Mearsheimer και έχουν χαρτογραφηθεί οι σχετικές απαντήσεις. Στο παρόν άρθρο εξειδικεύεται μία κατεύθυνση που αφορά στην πιθανότητα ύπαρξης μη στρατιωτικών εκφάνσεων της επιθετικογενούς τάσης των κρατών. Εν προκειμένω, το ορθολογικό κριτήριο δύναται να οδηγήσει τα κράτη προς εναλλακτικές επεκτατικές στρατηγικές, δίχως αυτό να ταυτίζεται αναγκαία με εκείνες οι οποίες σχετίζονται με τον πυρήνα της σκληρής ισχύος, ήτοι τα στρατιωτικά μέσα.³⁹ Εφόσον το κόστος της στρατιωτικής εμπλοκής συχνά υπερβαίνει το όφελος, εξαιτίας της οικονομικής αλληλεξάρτησης σε αξιοσημείωτο βαθμό, το αναλυτικό περιεχόμενο των θεωρητικών υποθέσεων του

Mearsheimer θα ήταν δυνατό να διευρυνθεί με τη συμπερίληψη περιπτώσιολογικών μελετών. Οι εν λόγω περιπτώσεις σχετίζονται με τη δημιουργία σφαιρών οικονομικής επιρροής ή την εγκαθίδρυση διακρατικών θεσμικών σχημάτων στη βάση της ήπιας ισχύος. Επίσης, θα ήταν δυνατή η ενσωμάτωση πολιτικών με άξονα ρητορικά προωθούμενες πολιτισμικές, γλωσσικές ή θρησκευτικές συγγένειες, όπως στην περίπτωση της μεταψυχροπολεμικής τουρκικής υψηλής στρατηγικής εντός του πρώην σοβιετικού χώρου μέσω της πολιτικής του «μεγάλου αδελφού». ⁴⁰ Η εν λόγω πολιτική ταυτίστηκε με τη συμμετοχή του συνόλου των θεσμών του τουρκικού κράτους στη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής ως εργαλεία είτε μέσω της οργάνωσης της θρησκευτικής εκπαίδευσης είτε μέσω της κατασκευής τζαμιών. Με γεωγραφική ζώνη αναφοράς τον πρώην σοβιετικό χώρο του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας, η Άγκυρα εξακολουθεί να χρησιμοποιεί εκδοχές ήπιας ισχύος με σκοπό την ανάληψη ηγετικού ρόλου, ήτοι ενός ρόλου «μεγάλου αδελφού», ο οποίος διαθέτει μακραίωνη αυτοκρατορική, γραφειοκρατική, πολιτισμική, πολιτική παράδοση και απευθύνεται προς μόλις ιδρυθέντα κράτη όπως το Αζερμπαϊτζάν ή το Τουρκμενιστάν. Κατά συνέπεια, δημιουργεί ή προσπαθεί να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις εμπέδωσης ενός διακρατικού σχήματος, το οποίο θα υπερβαίνει την έννοια της συμμαχίας και θα υποτάσσεται στη λογική μιας κάθε άλλο παρά ισότιμης διπλωματικής και οικονομικοπολιτικής σύμπραξης.

Με αυτόν τον τρόπο, χωρίς να αμφισβητείται ο πυρήνας του αναλυτικού πλαισίου του Mearsheimer, θα γινόταν παράλληλα εφικτή η ανάλυση των μαξιμαλιστικών στρατηγικών των κρατών δίχως τον περιορισμό σε κλασικές αντιλήψεις περί κατάκτησης εδάφους. Διαμέσου της οικονομικής αλληλεξάρτησης, οι προϋποθέσεις διακρατικής συνεργασίας και σύζευξης αντικρουόμενων συμφερόντων καθίστανται εφικτές. Καθόσον εκείνη αφορά στην «άμεση και θετική σύνδεση κρατικών συμφερόντων, στο πλαίσιο της οποίας μία αλλαγή στη θέση ενός κράτους επηρεάζει τις θέσεις των υπολοίπων εταίρων προς την ίδια κατεύθυνση», ⁴¹ η διατάραξη της εν λόγω σχέσης είναι εξαιρετικά κοστοβόρα. Επιπλέον, ο Waltz θίγει την πιθανότητα αυτή η διατάραξη να δημιουργεί κεντρόφυγες δυνάμεις, αναγνωρίζοντας ότι «εφόσον οι λειτουργίες του συνόλου των κρατών είναι παρόμοιες, η διαφοροποίηση μεταξύ τους έγκειται στην κατοχή διαφορετικών δυνατοτήτων [...] [καθώς επίσης] αν μία χώρα εξάγει ένα μεγάλο μέρος της βιομηχανικής παραγωγής της, όπως μικρότερα κράτη τείνουν να κάνουν, τότε οι αλλαγές επί του εμπορίου θα έχουν αξιοσημείωτα

αποτελέσματα επί της οικονομικής ανάπτυξης σε αυτή τη χώρα [...] [συνεπώς] οι χώρες με μεγάλο ΑΕΠ προστατεύονται διπλά έναντι από τέτοιες επιδράσεις-αλλαγές». ⁴²

Δύο αλληλένδετες υποθέσεις συνιστούν τον πυρήνα του ζητήματος. Πρώτον, ένα κράτος τείνει στη μεγιστοποίηση της ισχύος του και την ηγεμόνευση, όταν διαγιγνώσκει ορθολογικά ότι ο καλύτερος τρόπος διαχείρισης των διλημμάτων ασφαλείας του σχετίζεται με τον έλεγχο αρχικά της περιφέρειάς του και μετέπειτα του πλανήτη. Γι' αυτόν το λόγο, η επαλήθευση της θεωρίας του επιθετικού ρεαλισμού, η οποία ενσωματώνει στον πυρήνα της την εν λόγω υπόθεση, παραμένει υψηλή. Δεύτερον, εφόσον γίνεται αποδεκτό το ορθολογικό κριτήριο, όπως αναλύεται ιδίως από τα κυρίαρχα ρεύματα σκέψης, ⁴³ το κόστος λήξης της αλληλεξάρτησης παραμένει μεγάλο. Τα κράτη επιχειρούν τη διασφάλιση του ύψιστου συμφέροντος της επιβίωσης μέσω της μεγιστοποίησης της ισχύος. Παράλληλα, δεν αγνοούν τα οικονομικά οφέλη, τα οποία εξάγονται μέσω των αλληλεξαρτώμενων δομών των διεθνών καθεστώτων. Προς τούτο, η επιθετικογενής τάση των κρατών του επιθετικού ρεαλισμού αναλύεται εναργέστερα με την προσθήκη στη συζήτηση και άλλων στρατηγικών μέσων και σκοπών και ιδιαιτέρως των οικονομικών. Υπό αυτήν την έννοια, ο έλεγχος της περιφέρειας επιτυγχάνεται μέσω της οικονομικής ενδυνάμωσης και κατ' επέκταση μέσω της μετατροπής του κράτους στον ισχυρότερο εταίρο ενός καθεστώτος.

Αντιστρέφοντας τη λογική του επιχειρήματος από εκείνη ενός προβλήματος διεθνούς ασφαλείας σε εκείνη μίας στρατηγικής χειραγώγησης εκ μέρους μίας Μεγάλης Δύναμης, ένα ηγεμονικό κράτος δύναται να δημιουργήσει τις σχετικές προϋποθέσεις υλοποίησης των στόχων του δίχως να απορρίπτει την ιδέα ένταξής του σε ένα διεθνές καθεστώς. Μία «σφαίρα επιρροής» δημιουργείται, ενώ τα οφέλη της οικονομικής αλληλεξάρτησης παραμένουν. Εξάλλου, συχνά διατυπώνεται η άποψη ότι ένα αδύναμο κράτος-ανάχωμα μπορεί να είναι περισσότερο χρήσιμο εν σχέσει με μία προσαρτημένη περιοχή, όπως έχει συμβεί ιστορικά στις περιπτώσεις του Καζακστάν, του Βελγίου, του Καναδά, του Μεξικού, καθώς και στη Γαλλία του Βισύ κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ή και συγκαιρινά διαφαίνεται ότι τείνει να έχει γίνει στην περίπτωση της Ουκρανίας. Ειδικά στην τελευταία περίπτωση, η προσάρτηση της Κριμαίας από την Ρωσική Ομοσπονδία δε συνιστά ένα επαρκές προηγούμενο για παρόμοιες κινήσεις της Μόσχας στην Ανατολική

Ουκρανία. Η δημιουργία ζωνών ανάσχεσης (buffer zones) αποτελεί μία κλασική διέξοδο των Μεγάλων Δυνάμεων να διαχειρίζονται διλήμματα ασφαλείας δίχως την άμεση-εδαφική εμπλοκή τους αλλά με την αδιάλειπτη άσκηση επιρροής και κεκαλυμμένης ισχύος. Συνεπώς, οι στρατηγικοί σκοποί της μεγιστοποίησης της επιρροής και της ισχύος παραμένουν, αλλά τα μέσα μπορούν να είναι περισσότερα από εκείνα που ο Mearsheimer περιέγραψε και χρησιμοποίησε, δηλαδή πλέον των πολιτικών με άξονα αναφοράς την κατάκτηση εδάφους.⁴⁴

Αν επιχειρήσουμε να παραθέσουμε μία περιπτωσιολογική μελέτη για το παραπάνω επιχείρημα, ιδιαιτέρως εντός των πλαισίων του μεταψυχροπολεμικού διεθνούς συστήματος, η υψηλή στρατηγική της Ρωσίας με άξονα την πρωτοκαθεδρία στον ευρασιατικό χώρο και εν προκειμένω έναντι του συνόλου ή έστω ορισμένων εκ των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών συνιστά ένα ενδεικτικό παράδειγμα. Ενδεικτικά, η σχέση Ρωσίας-Καζακστάν έχει χαρακτηριστεί ως μονομερής εξάρτηση.⁴⁵ Μεγάλο μέρος των εξαγωγών του δεύτερου αφορούσε στην πρώτη,⁴⁶ γεγονός αποδιδόμενο στο κοινό σοβιετικό παρελθόν και δη στις υποδομές μεταφοράς ενεργειακών πόρων.⁴⁷ Η συγκεκριμένη πραγματικότητα, σε συνδυασμό με την ευνοϊκή για την Ρωσία περιφερειακή κατανομή ισχύος, το έχει ενσωματώσει κατ' ουσία στη ρωσική σφαίρα επιρροής.⁴⁸ Άλλα παρόμοια παραδείγματα δύνανται να εξαχθούν από τη συγκαιρινή οικονομική κρίση στην Ευρώπη και την εξελισσόμενη σχέση μεταξύ «βόρειων και νότιων εταίρων» της ΕΕ. Τα πληγμένα από την κρίση κράτη -κυρίως του νότου- δεν έχουν καν αναζητήσει την πιθανότητα εύρεσης εναλλακτικών στρατηγικών διαχείρισής της, δεδομένου του εγκλωβισμού σε ένα πολιτικοοικονομικό καθεστώς, του οποίου ηγούνται μείζονες ευρωπαϊκοί δρώντες, όπως η Γερμανία και η Γαλλία.⁴⁹

Στις παραπάνω ενδεικτικές περιπτωσιολογικές μελέτες, δεν έλαβε χώρα κάποια προσάρτηση ή ενδεχόμενες εδαφικές διενέξεις. Επιπροσθέτως, δεν υπήρξαν στρατιωτικές επιχειρήσεις ούτε ρητορικές επικλήσεις σε στρατιωτικά μέσα. Ωστόσο, το αποτέλεσμα ήταν η ηγεμόνευση επί γεωγραφικού χώρου εκ μέρους μίας ή λίγων δεσποζουσών δυνάμεων. Σύμφωνα και με τον Layne, η ηγεμονία ως έννοια σχετίζεται παράλληλα με τη «σκληρή ισχύ», την «οικονομική επιβολή», την «υπεροχή σε επίπεδο πρώτων υλών» και «τις φιλοδοξίες της δεσπόμενης δύναμης». Έτσι, ένας ηγεμόνας αποτελεί «τη μοναδική μεγάλη δύναμη» σε ένα περιφερειακό υποσύστημα και «σκόπιμα ασκεί την αδιαφιλονίκητη δύναμη του ώστε να επιβάλει

την τάξη σε αυτό».⁵⁰ Κατά συνέπεια, δύναται να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι οι σφαίρες επιρροής, οι οποίες δημιουργούνται υπό μη στρατιωτικούς όρους, μπορούν να αναλυθούν μέσω μίας τροποποίησης του επιθετικού ρεαλισμού. Τα κράτη συχνά αποπειρώνται να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους δίχως να εκφράζουν εδαφικές αξιώσεις ή να χρησιμοποιούν τις στρατιωτικές δυνάμεις τους. Υπό τη σκέπη δομικής φύσεως παραγόντων όπως η γεωγραφία ή οι μειονότητες, η εξάπλωση και η μεγιστοποίηση της ισχύος των κρατών συχνά πραγματοποιείται δίχως τις εδαφικές προσαρτήσεις, στις οποίες παραπέμπει μονοδιάστατα ο Mearsheimer εντός των περιπτώσιολογικών μελετών του.

5. Συμπεράσματα

Όπως καταδείχθηκε παραπάνω, ο Mearsheimer έχει συνεισφέρει σημαντικά στην έρευνα για την άνοδο και πτώση των δυνάμεων και ειδικότερα στη συζήτηση μεταξύ του αμυντικού και του επιθετικού ρεαλισμού, παίρνοντας θέση υπέρ του τελευταίου μέσω της έμφασης στο «τραγικό» στοιχείο της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων. Η συμβολή του αντιμετωπίστηκε με ποικίλες απαντήσεις εντός και εκτός της εν λόγω συζήτησης. Σε κάθε περίπτωση, τα ανωτέρω θιγόμενα ζητήματα σχετίζονται με το «θουκυδίδειο αδιέξοδο» των διαρκών διλημμάτων ασφαλείας, τα οποία προκύπτουν ως εκφάνσεις της άνισης ανάπτυξης μεταξύ των δρώντων του διεθνούς συστήματος και τις ηγεμονικές αξιώσεις ορισμένων εξ αυτών.⁵¹ Κατά συνέπεια, τον τοποθετούν στον πυρήνα μιας κορυφαίας θεωρητικής συζήτησης για τη διεθνή πολιτική.

Ο Mearsheimer τονίζει την ανένα ισχυροποίηση ως τη μοναδική επιλογή για την επιβίωση των κρατών στο πλαίσιο ενός ιστορικού κύκλου που χαρακτηρίζεται από ηγεμονικές φιλοδοξίες και (αντι)συσπειρώσεις. Ταυτόχρονα, η παγκόσμια ηγεμονία δεν είναι πρακτικά εφικτή, δεδομένης της ανασχετικής δύναμης των ωκεανών. Το επιχείρημά του έχει ανατροφοδοτήσει ιδιαίτερα και πολυδιάστατα τον προβληματισμό για τους ακριβείς μηχανισμούς και τις προοπτικές των ηγεμονικών τάσεων, τόσο παγκόσμια όσο και περιφερειακά. Στο παρόν άρθρο, αναδείχθηκε η ανάγκη για την απόδοση έμφασης σε ένα ειδικότερο ερώτημα: την πιθανότητα ύπαρξης μη στρατιωτικών εκφάνσεων της επιθετικογενούς τάσης των κρατών. Ο συγκεκριμένος διεθνολόγος συνδέει κυρίως την εδαφική προσάρτηση με την εξάπλωση και τη μεγιστοποίηση της ισχύος των κρατών. Ωστόσο, η ισχυροποίηση δεν περιλαμβάνει

μόνο την εδαφική διάσταση, ειδικά αν ληφθεί υπόψη το πλαίσιο των ιδιαίτερα πυκνών ροών της παγκοσμιοποίησης. Αφορά και σε στρατηγικές πλέον της κλασσικής εδαφικής επέκτασης. Κατά συνέπεια, ο προσανατολισμός στη μεγιστοποίηση της κρατικής ισχύος δεν πρέπει να μεταφράζεται στην έλλειψη προσοχής έναντι των συγκεκριμένων στρατηγικών.

Περαιτέρω ανάλυση στο πλαίσιο της μετα-εδαφικής συμπληρωματικής ανάγνωσης του κατά Mearsheimer επιθετικού ρεαλισμού θα μπορούσε κάπως φιλόδοξα να θεωρηθεί ότι αφήνει περιθώριο για την ανάπτυξη ενός μετα-επιθετικού ρεαλισμού. Ούτως ή άλλως, εξειδικευμένες απόψεις του Mearsheimer για των ρόλο των ΗΠΑ σε συγκεκριμένες περιφέρειες (ειδικότερα δε τη Μέση Ανατολή) έχουν ήδη ερμηνευτεί ως μία «μετα-ρεαλιστική προσέγγιση», όπου με τον εν λόγω όρο υποδηλώνεται γλαφυρά η έμφαση από τον ρεαλισμό σε έννοιες όπως ο πολιτικός ορθολογισμός, η σωφροσύνη κ.ά.⁵² Σε κάθε περίπτωση, φαντάζει δύσκολο το να μη διέπεται η διεθνής πολιτική –τουλάχιστον (μεσο)βραχυχρόνια– και από μία τραγική διάσταση. Εν προκειμένω, πρόκειται για «το πρόσωπο των Αθηναίων όταν ζητούν από τους Μηλίους να υποταγούν. Δεν το ζητούν με τη συνείδησή τους βεβαρημένη, δεν πιστεύουν ότι έτσι παραβιάζουν τη θεία τάξη, γιατί η θεία ή φυσική τάξη, ο εσώτερος νόμος του Όντος είναι ακριβώς ο νόμος του ισχυρότερου».⁵³ Με αυτήν την έννοια, η τραγική διάσταση μετακενώνεται σε άλλες μορφές ή μέσα, εξαιτίας του υψηλού κόστους εφαρμογής μιας εδαφικής πολιτικής, αλλά το προσωπείο της παραμένει αν μη τι άλλο αμείλικτο.

Βιβλιογραφία

- Blagden, D., Levy, J. & Thompson, W. (correspondence), *Sea Powers, Continental Powers, and Balancing Theory*. *International Security*, 36 (2), 2011, 190-202
- Elman, C. *Extending Offensive Realism: The Louisiana Purchase and America's Rise to Regional Hegemony*. *American Political Science Review*, 98 (4), 2004, 563-576
- Evaghorou, E. *The State Offensiveness in the International System: A Theoretical Discussion on Political Realism*. *International Journal of Public Law and Policy*, 4 (1), 2014, 14-23
- Fuller, G.E. *The New Turkish Republic: Turkey as a Pivotal State in the Muslim World*. Washington: United States Institute of Peace Press, 2008

- Gilpin, R. Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική. 4η εκδ. Αθήνα: Ποιότητα, 2006 (πρωτότυπη έκδοση στα Αγγλικά, το 1981)
- Gilpin, R. Economic Interdependence and National Security in Historical Perspective. Στο: Knorr, K. & Trager, F.N. (επιμ.) Economic Issues and National Security. Kansas: The Regents Press, 1977, σελ. 19-66
- Glaser, Ch. Rational Theory of International Politics. The Logic of Competition and Cooperation. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2010
- Haslam, J. John Mearsheimer's 'Elementary Geometry of Power': Euclidean Moment or an Intellectual Blind Alley? Στο May, E., Rosecrance, R. & Steiner, Z. (επιμ.) History and Neorealism. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, σελ. 322-340
- Heydarian Pashakhanlou, A. Back to the Drawing Board: A Critique of Offensive Realism. International Relations, 27 (2), 2013, 202-225
- Kadercan, B. Making Sense of Survival: Refining the Treatment of State Preferences in Neorealist Theory. Review of International Studies, 39 (4), 2013, 1015-1037
- Karagiannis, E. The 2008 Russian–Georgian War via the Lens of Offensive Realism. European Security, 22 (1), 2013, 74-93
- Kaufman, S., Little, R. & Wohlforth, W. Conclusion: Theoretical Insights from the Study of World History. Στο Kaufman, S., Little, R. & Wohlforth, W. (επιμ.) The Balance of Power in World History. Basingstoke: Palgrave Macmillan, (επιμ.), 2007, σελ. 228-246
- Kirshner, J. The Tragedy of Offensive Realism: Classical Realism and the Rise of China. European Journal of International Relations, 18 (1), 2010, 53-75
- Labs, E. Beyond Victory: Offensive Realism and the Expansion of War Aims. Security Studies, 6 (4), 1997, 1-49
- Layne, C. The Waning of U.S. Hegemony-Myth or Reality? A Review Essay. International Security, 34 (1), 2009, 147-172
- Layne, C. The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment. International Security, 31 (2), 2006, 7-41
- Layne, C. The Poster Child for Offensive Realism: America as a Global Hegemon. Security Studies 12 (2), 2002, 120-163
- Lebow, R. The Tragic Vision of Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 2003
- Levy, J. & Thompson, W.R. Balancing on Land and at Sea: Do States Ally Against the Leading Global Power? International Security, 35 (1), 2010, 7-43
- Malik, H. New Relationships Between Central and Southwest Asia and Pakistan's Regional Politics. Στο: Malik, H. (επιμ.) Central Asia: Its Strategic Importance and Future Prospects. London: Macmillan Press, 1994, σελ. 249-281

- Mearsheimer, J. Realists as Idealists. *Security Studies*, 20 (3), 2011(α), 424-430
- Mearsheimer, J. *Why Leaders Lie: The Truth About Lying in International Politics*. New York: Oxford University Press, 2011(β)
- Mearsheimer, J. *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*. 3η εκδ. Αθήνα: Ποιότητα, 2007 (πρωτότυπη έκδοση στα Αγγλικά, το 2001)
- Mearsheimer, J. *Conversations in International Relations: Interview with John J. Mearsheimer (Part I)*. *International Relations*, 20 (1), 2006(α), 105-123
- Mearsheimer, J. *Structural Realism*. Στο: Dunne, T., Kurki, M. & Smith S. (επιμ.) *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford: Oxford University Press, 2006(β), σελ. 71-88
- Mearsheimer, J. & Walt, S. *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*. New York: Farrar, Straus & Giroux, 2007.
- Miller, B. *Democracy Promotion: Offensive Liberalism versus the Rest (of IR Theory)*. *Millennium*, 38 (3), 2010, 561–591
- Olcott, M.B. *Central Asia's New States: Independence, Foreign Policy and Regional Security*. Washington: United States Institute of Peace Press, 1996
- Orme, J. *The Utility of Force in World of Scarcity*. *International Security*, 22 (3), 1997/1998, 138-167
- Platias, A.G. & Koliopoulos, C. *Thucydides on Strategy: Grand Strategies in the Peloponnesian War and Their Relevance Today*. London: Hurst and Company, 2010
- Rosecrance, R. et al. *Whither Interdependence?* *International Organization*, 31 (3), 1977, 425-471
- Schmidt, B. *Realism as Tragedy*. *Review of International Studies*, 30 (3), 2004, 427-441
- Sinitsina, I. *Economic Cooperation Between Russia and Central Asian Countries: Trends and Outlook*. University of Central Asia: Institute of Public Policy and Administration, 5, 2012
- Snyder, G. *Mearsheimer's World. Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay*. *International Security*, 27 (1), 2002, 149-173
- Taliaferro, J.W. *Security Seeking Under Anarchy: Defensive Realism Revisited*. *International Security*, 25 (3), 2001, 128-161
- Tang, S. *Social Evolution of International Politics: From Mearsheimer to Jervis*. *European Journal of International Relations*, 16 (1), 2010, 31-55
- Toft, P. *John J. Mearsheimer: an Offensive Realist Between Geopolitics and Power*. *Journal of International Relations and Development*, 8 (4), 2005, 381-408

- Valeriano, B. The Tragedy of Offensive Realism: Testing Aggressive Power Politics Models. *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations* 35 (2), 2009, 179–206
- Voskopoulos, G. Russian Foreign Policy in the New Millennium: Balancing Between Defensive and Offensive Realism. *The IUP Journal of International Relations*, III (3-4), 2009, 49-68
- Wagner, R.H. *War and the State: The Theory of International Politics*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2007
- Walt, S. Rigor or Rigor Mortis? Rational Choice and Security Studies. *International Security*, 23 (4), 2009, 5-48
- Walt, S. International Relations: One World, Many Theories. *Foreign Policy*, 110, 1998, 29-47
- Waltz, K. *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*. Αθήνα: Ποιότητα, 2011 (πρωτότυπη έκδοση στα Αγγλικά, το 1979)
- Waltz, K. The Myth of National Interdependence. Στο: Kindleberger, C.P. (επιμ.) *The International Corporation: A symposium*. Cambridge: The M.I.T. Press, 1970, σελ. 205-223
- Wohlforth, W., Kaufman, S. & Little, R. Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems. Στο Kaufman, S., Little, R. & Wohlforth, W. (επιμ.) *The Balance of Power in World History*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007, σελ. 1-21
- Zakaria, F. *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*. New Jersey: Princeton University Press, 1998
- Ήφαιστος, Π. *Κοσμοθεωρητική Ετερότητα και Αξιώσεις Πολιτικής Κυριαρχίας: Ευρωπαϊκή Άμυνα, Ασφάλεια και Πολιτική Ενοποίηση*. Αθήνα: Ποιότητα, 2001
- Κονδύλης, Π. *Η ηδονή, η ισχύς, η ουτοπία*. Αθήνα: Στιγμή, 2000.
- Κοτζιάς, Ν. *Ελλάδα Αποικία Χρέους. Ευρωπαϊκή Αυτοκρατορία και Γερμανική Πρωτοκαθεδρία*. Αθήνα: Πατάκης, 2013
- Κουσκουβέλης, Η. Πολιτική των 'Μηδενικών Προβλημάτων' με τους Γείτονες ή Προβληματική Πολιτική; Στο Κουσκουβέλης, Η. & Λίτσας, Σ. (επιμ.) *Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία*. Αθήνα: Ποιότητα, 2013, σελ. 15-45
- Κουσκουβέλης, Η. *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Αθήνα: Ποιότητα, 2004
- Λίτσας, Σ. *Πόλεμος και Ορθολογισμός: Θεωρητικές Προεκτάσεις και Στρατηγικές Εφαρμογές*. Αθήνα: Ποιότητα, 2010
- Μακρής, Σ. Ο Στρατηγικός Ρόλος στον 21ο Αιώνα. Η Αμερικανική Ισχύς και Διπλωματία στη Μέση Ανατολή στο Σταυροδρόμι της Μεταψυχροπολεμικής Εποχής, *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τ. 16, 2014, 221-233

- Σιούσιουρας, Π. & Χαζάκης, Κ. (επιμ.) Παγκοσμιοποίηση, Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα: Πολιτικές και Οικονομικές Όψεις. Αθήνα: Ποιότητα, 2010 (β' έκδοση)
- Σπυρόπουλος, Γ. (2010) Διεθνείς Σχέσεις. Ρεαλιστική Προσέγγιση: Θεωρία και Πράξη. Αθήνα: Ποιότητα

¹Το κείμενο αντλεί -ως εκτενής και επικαιροποιημένη εκδοχή- από την ανακοίνωση που εκπονήθηκε στα αγγλικά με τίτλο “Multiple Dimensions of John Mearsheimer’s Conceptualization of Revivalism: Towards a Post-offensive Realist Analysis?” (International Conference On International Business/ICIB 2014. Θεσ/κη, 23-25 Μαΐου 2014). Εκφράζονται ευχαριστίες στους συμμετέχοντες στο σχετικό πάνελ -όπως βεβαίως και στους ανώνυμους κριτές του άρθρου- για τις παρατηρήσεις τους.

² Γενικά βλ. Κουσκουβέλης, 2004, κεφ. 5 και ιδίως για τη 2η θεματική Σιούσιουρας, & Χαζάκης, 2010.

³ Mearsheimer, 2007.

⁴ Lebow, 2003.

⁵ Mearsheimer, 2006α, σελ. 120.

⁶ Schmidt, 2004, σελ. 434.

⁷ Snyder, 2002, σελ. 153.

⁸ Levy & Thompson, 2010, σελ. 13 (υποσ. 24).

⁹ Platias & Koliopoulos, 2010, σελ. 2-3.

¹⁰ Taliaferro, 2001, σελ. 135. Για μία εναλλακτική θεώρηση του δίπολου «αμυντικός ρεαλισμός-επιθετικός ρεαλισμός», βλ. Σπυρόπουλος, 2010, σελ. 80-90.

¹¹ Miller, 2010. Εν προκειμένω, χρησιμοποιείται μία κατηγοριοποίηση τεσσάρων διαστάσεων για την ανάλυση της προώθησης της ειρήνης και της ασφάλειας.

¹² Waltz, 2011, σελ. 250, 285 και 396-397.

¹³ Walt, 1998, σελ. 37. Αξίζει να διευκρινισθεί ότι η έννοια του «ορθολογικού» δε συνεπάγεται το «ορθό»: Μία απόφαση, η οποία λαμβάνεται με άξονα την προσμέτρηση κόστους και οφέλους, είναι ορθολογική αλλά όχι απαραίτητα ορθή, καθώς παρεμβαίνουσες μεταβλητές όπως η ανθρωπολογία, ένα τυχαίο γεγονός, το φρόνημα ή το ηθικό δύνανται να διαταράξουν την εξέλιξη μιας ορθολογικά ειλημμένης απόφασης.

¹⁴ Snyder, όπ. παρ., σελ. 153 & Waltz, όπ. παρ., σελ. 203-204.

¹⁵ Labs, 1997, σελ. 8-9. Ο Fared Zakaria και ο Randall Schweller επίσης ασκούν κριτική στον αμυντικό ρεαλισμό για ανεπαρκή ανάλυση των επεκτατικών στρατηγικών. Ενδεικτικά, ο Zakaria αναλύει τις ρίζες της πρωτοκαθεδρίας των ΗΠΑ κυρίως στο περιφερειακό επίπεδο και μετέπειτα στο παγκόσμιο. Ο φόβος για εξωτερική παρέμβαση -κυρίως των ευρωπαϊκών μεγάλων δυνάμεων- οδήγησαν τις ΗΠΑ σε συνεχή επέκταση κατά τον 19^ο αιώνα. Οι αδύναμες ιθαγενείς φυλές εξοντώθηκαν με σκοπό την αμερικανική ενδυνάμωση και τη συγκρότηση μίας συνεκτικής, κυρίαρχης και ισχυρής κρατικής οντότητας. Μετά την επίτευξη της περιφερειακής ηγεμονίας κατά τον 19^ο αιώνα, οι ΗΠΑ αναζήτησαν έναν παγκόσμιο στρατηγικό ρόλο. Με αυτήν την έννοια, η απόλυτη υπεροχή έναντι ομόλογων ανταγωνιστών και εν τέλει η απόκτηση του ρόλου του παγκόσμιου ηγεμόνα συνιστά τη μοναδική πιθανότητα μετατροπής μίας δύναμης σε υποστηρίκτρια της καθεστηκυίας τάξης. Zakaria, 1998, σελ. 174-180; Taliaferro, όπ. παρ., σελ. 129-130.

¹⁶ Mearsheimer, 2007, σελ.25-26.

¹⁷ Όπ. παρ., σελ.79-83.

¹⁸ Όπ. παρ., σελ. 295-304.

¹⁹ Mearsheimer, 2006β, σελ. 77.

²⁰ Mearsheimer, 2011α, σελ. 430.

²¹ Walt & Mearsheimer, 2007 & Mearsheimer, 2011β.

²² Layne, 2009, σελ. 149 (υποσ. 4).

²³ Evaghorou, 2014.

²⁴ Schmidt, όπ. παρ., σελ. 437-438; Miller, όπ. παρ., σελ. 580-581 (υποσ. 59).

²⁵ Βλ. Layne, 2002.

²⁶ Glaser, 2010, σελ. 152-156 & 138-139.

²⁷ Kirshner, 2010, σελ. 61.

²⁸ Levy & Thompson, όπ. παρ., σελ. 38 (υποσ. 80). Βλ. Blagden, Levy, & Thompson, 2011, σελ. 196 & 201-202. Γενικότερα, βλ. Wohlforth, Kaufman & Little, 2007, σελ. 16-17.

²⁹ Wagner, όπ. παρ., σελ. 15; Kirshner, όπ. παρ., σελ. 60.

³⁰ Snyder, όπ. παρ., σελ. 150-151 & 173.

³¹ Kadercan, 2013, σελ. 1022.

³² Elman, 2004.

³³ Tang, 2010.

³⁴ Π.χ. Valeriano, 2009; Haslam, 2010, σελ. 326 & 334-337; Heydarian Pashakhanlou, 2013, σελ. 213-216.

³⁵ Για την επιβεβαίωση του ότι ο κόσμος του Mearsheimer έχει πράγματι υπάρξει ανά ποικίλους χώρους και χρονικές περιόδους (με την έννοια ότι η επέκταση ήταν συνήθης), βλ. Kaufman, Little & Wohlforth, 2007, σελ. 237-240 & 245-247.

³⁶ Toft, 2005.

³⁷ Όπ. παρ., σελ. 391-393.

³⁸ Η εν λόγω κριτική βρίσκεται και στους Wagner, όπ. παρ., σελ. 14-16; Heydarian Pashakhanlou, όπ. παρ., σελ. 203-210.

³⁹ Για τη συζήτηση επί των χαρακτηριστικών και των προοπτικών της άσκησης βίας, βλ. Orme, 1997/1998.

⁴⁰ Στην προκειμένη περίπτωση, η Τουρκία αποπειράθηκε να μεγιστοποιήσει την επιρροή της επί των νεότευκτων κρατών του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας μέσω επίκλησης στην ταυτοτική συγγένεια μεταξύ των εθνών της περιοχής και του τουρκικού έθνους. Ενδεικτικά βλ. Fuller, 2008, σελ. 133; Olcott, 1996, σελ. 27. Πβ. Κουσκουβέλης, 2013, σελ. 24-30.

⁴¹ Rosecrance, R. et al., 1977, σελ. 425. Όσον αφορά την επιχειρηματολογία περί οικονομικής αλληλεξάρτησης, ο Robert Gilpin σημειώνει αρκούτως κριτικά προς τις νεοφιλελεύθερες αντίστοιχες θέσεις: «με την αυξανόμενη αλληλεξάρτηση, τα έθνη έχουν γίνει περισσότερο ανήσυχα αναφορικά με την απώλεια της αυτονομίας τους και με ζητήματα όπως η πρόσβαση σε ξένες αγορές, η ασφάλεια των πηγών πρώτων υλών και τα κόστη αλληλεξάρτησης». Προς τούτο, η διεύρυνση των αλληλεπιδράσεων δημιουργεί αβεβαιότητα και συγκρουσιογενείς σχέσεις αντί σύγκλιση συμφερόντων. Gilpin, 2006, σελ. 366.

⁴² Waltz, 1970, σελ. 207 & 213.

⁴³ Π.χ. Walt, 1999 & Λίτσας, 2010.

⁴⁴ Ήδη από το 1977, ο Gilpin είχε αποκρυσταλλώσει τη μετάβαση από τις πολιτικές κατάκτησης εδαφών προς περισσότερο γενικευμένες τάσεις προβολής ισχύος και επιρροής. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων αιώνων, οι Μεγάλες Δυνάμεις έχουν εστιάσει το ενδιαφέρον τους σε περισσότερο ουσιαστικές και ίσως εξυπνότερες επεκτατικές στρατηγικές. Σύμφωνα με τον Gilpin, «στη θέση της μερκαντιστικής έμφασης στον έλεγχο και στην κατοχή αποικιών, η Pax Britannica στον κολοφόνα της ύπαρξης της (1849-1880) εστίασε επί μίας ανοιχτής, ανεξάρτητης παγκόσμιας οικονομίας [...] η κατά κατάκτηση εδάφους και αποικιών απώλεσε τη

σημασία της. Πίσω από την προστασία της βρετανικής θαλάσσιας κυριαρχίας, τα έθνη είχαν σχετικά ανοίξει και απελευθερώσει την πρόσβαση στις παγκόσμιες αγορές και τις πηγές των πρώτων υλών». Gilpin, 1977, σελ. 31.

⁴⁵ Μάλιστα, οι σχέσεις Ρωσίας-Καζακστάν θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως πελατειακές. Εν τω μεταξύ, το Καζακστάν διασφαλίζει την εδαφική ακεραιότητά του και την προκείμενη εξασφάλιση της πίστης και νομιμοφροσύνης εκ μέρους του δυναμικού και πολυπληθούς ρωσικού μειονοτικού στοιχείου και κατ' επέκταση την επιβίωση του καθεστώτος του. Στον αντίποδα, παρέχει διπλωματική υποστήριξη στα πλαίσια των διεθνών fora, στρατιωτικές βάσεις, καθώς και υδρογονάνθρακες σε χαμηλές τιμές προς την Ρωσία. Για ένα σχετικό παράδειγμα επί της ευρύτερης περιοχής, βλ. Voskopoulos, 2009 & Karagiannis, 2013.

⁴⁶ Αντιπροσωπεύουν το 49,9%, 48,4% & 38% εκ του συνολικού μεγέθους για τα έτη 1995, 2000 & 2005 αντιστοίχως. Sinitsina, 2012, σελ. 8-9.

⁴⁷ Η Ρωσική κοινότητα στο Καζακστάν συνιστούσε περίπου το 38% του συνολικού πληθυσμού, ενώ συνιστά την πλειονότητα σε πολλές από τις βόρειες περιοχές. Malik, 1994, 268.

⁴⁸ Κατόπιν ισχυρών πιέσεων εκ μέρους της Ρωσίας, ο πρόεδρος του Καζακστάν Nursultan Nazarbayev -πρώην σοβιετικός αξιωματούχος και Γραμματέας της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος στο ομόσπονδο Καζακστάν της ΕΣΣΔ- αρνήθηκε να συμμετάσχει στον πρώτο αγωγό πετρελαίου, ο οποίος θα ξεκινούσε από τον πρώην σοβιετικό χώρο δίχως την εδαφική παρέμβαση της Ρωσίας, ήτοι στον αγωγό Baku-Tbilisi-Ceyhan, αγνοώντας τόσο τις υποσχέσεις του προς τη Δύση όσο και τα ίδια τα συμφέροντα της χώρας του τα οποία ταυτίζονται με την αποτελεσματική διαχείριση του ενεργειακού τομέα και την ανάγκη εύρεσης εναλλακτικών διαδρόμων μεταφοράς. Συνεπώς, το ορθολογικό κριτήριο απουσίασε φαινομενικά από τη χάραξη της καζακικής πολιτικής, καθότι ένας ισχυρότερος δρώντας συνέστησε απειλή εξισορροπητική ως προς την προοπτική αυτονόμησής της.

⁴⁹ Για την ανάλυση της εν λόγω κατάστασης ιδίως με όρους «αποικίας χρέους», βλ. Κοτζιάς, 2013.

⁵⁰ Layne, 2006, σελ. 11. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ρωσία περιλαμβάνεται σε αυτόν τον ορισμό, ενώ παράλληλα αυτός συνδέεται με την ανάλυση του Mearsheimer για την περιφερειακή ηγεμονία ως τον απόλυτο σκοπό κατά την προσπάθεια επίτευξης της επιβίωσης.

⁵¹ Ήφαιστος, 2001, σελ. 14.

⁵² Μακρής, 2014, σελ. 224-228 (τίτλος τμήματος).

⁵³ Κονδύλης, 2000, σελ. 58.